
ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА КРІЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІКИ

УДК 017.2 Шевченко Т.

*Таїсія Іванівна КІВШАР,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
доктор історичних наук, професор (Київ)*

ОСОБИСТЕ КНИЖКОВЕ ЗІБРАННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Здійснено реконструкцію складу та змісту особистого книжкового зібрання Т. Г. Шевченка, яке він розпочав комплектувати в Києві, а згодом, заново продовжив на засланні та впродовж останніх років життя в Санкт-Петербурзі. Подано історіографію шевченківської бібліотеки. Досліджено долю “Тарасової книгарні” як першої української громадської бібліотеки Російської імперії в основу якої була покладена частина книжкового зібрання Т. Г. Шевченка.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, книжкові зібрання, “Тарасова книгарня”, україно-російські зв’язки.

The reconstruction of the content and the structure of the personal book collection of T.G. Shevchenko, which he started to collect in Kyiv, and then resumed in deportation and in the last years of his life in St. Petersburg. The paper reveals the historiography of “Tarasova knygarnya” (Taras’s bookstore) as the first Ukrainian public library Rosiyiskoy imperii, which was based on a part of T.G. Shevchenko’s book collection.

Key words: T.G. Shevchenko, book collections, “Tarasova knygarnya” (Taras’s bookstore), Ukrainian and Russian interconnections.

Осуществлена реконструкция состава и содержания личного книжного собрания Т. Г. Шевченко, которое он начал комплектовать в Киеве, а впоследствии, заново продолжил в ссылке и в течение последних лет жизни в Санкт-Петербурге. Подана историография шевченковской библиотеки. Исследована судьба “Тарасовой библиотеки” как первой украинской общественной библиотеки Российской империи, в основу которой была положена часть книжного собрания Т. Г. Шевченко.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, книжные собрания, “Тарасовская библиотека”, украино-российские связи.

Вивчення складу та змісту, книгозбирання, книгозбирання та книгопоширення особистих бібліотек української інтелектуальної еліти, що становлять суттєвий пласт вітчизняної культури, є актуальною проблемою

історії бібліотечної справи, вирішення якої сприятиме розширенню та поглибленню розуміння соціальних функцій особистих бібліотек, їх ролі в розвитку суспільства та формуванні особистостей. Водночас, фізична або інтелектуальна реконструкція особистих книжкових колекцій сприяє вивченню наукових біографій українських достойників, їх духовного життя, кола спілкування, читацьких, загальноосвітніх і професійних інтересів.

У цьому контексті особливої ваги набуває реконструкція особистого книжкового зібрання Тараса Григоровича Шевченка, визначення його впливу на розвиток бібліотечної справи.

Першу згадку про особисте книжкове зібрання Тараса Шевченка знаходимо в документі “Рахуба Киянам книгаря Щербака про книгарню й запросини для дальшої послуги: ноябрь 1867 года”, де йдеться про утворення українською громадою С-Петербурга “Тарасової книгарні”, в основу якої була покладена частина книжкового зібрання Тараса Григоровича [6, од. зб. 492]. Цей документ було знайдено в Музеї В. В. Тарновського відомим шевченкознавцем В. Доманицьким, який висловив стурбованість із приводу невідомого на час публікації матеріалів (1907 р.) місця знаходження книжок, що належали Т. Г. Шевченкові [8]. У повідомленні шевченкознавця П. Зайцева вперше йшлося про кількісний склад книжок, що залишилися по смерті Кобзаря та про їхній опис, здійснений сучасниками [9].

У роки української революції 1917–1920 рр. посилювався інтерес до вивчення особистого книжкового зібрання Т. Г. Шевченка, наслідком чого стала праця А. Ніковського, який, на підставі вивчення “Щоденника” митця, відібравши всі згадки про книжки, авторів і твори, наведені в спогадах, спробував не лише укласти каталог особистої книгозбірні поета, а й опублікував його в 1917 р. на сторінках “Книгаря” під назвою “Бібліотека Т. Шевченка”. До каталогу автор увів біля 200 назв творів друку [16], не уникаючи певних неточностей, але, вперше порушивши проблему створення каталогу бібліотеки Шевченка. Такий підхід до бібліографічної реконструкції каталогів особистих бібліотек становить певний науковий інтерес і досі використовується дослідниками [10; 11; 19].

На початку 20-х років ХХ ст. шевченкознавці продовжували вивчати особисте книжкове зібрання, доля якого, як і особистих книжкових зібрань інших українських діячів, залишалася маловідомою. І. Айзенштоку вдалося віднайти й оприлюднити 1923 р. “Опис книжок, що належали Т. Г. Шевченку” [2], який пізніше був передрукований В. Анісовим та Є. Середою до “Літопису життя й творчості Т. Г. Шевченка” (К., 1959) [3], а згодом Ф. Сараною було зроблено спробу проаналізувати цей список у “Шевченківському словнику” [18, с. 69]. Про зібрання Шевченка йшлося також у контексті вивчення його читацьких інтересів і висвітлення ролі книжок у його житті [1; 12]. Суттєвим внеском у вивчення особистого книж-

кового зібрання Т. Г. Шевченка стала праця С. Білоконя “Музей України. Збірка П. Потоцького. Дослідження, матеріали” (К., 2006) [5], у якій проведено його аналіз в контексті пам’яток української історії та культури, зібраних військовим діячем, культурологом і музеєзнавцем П. Потоцьким, який у своїй збирацькій діяльності чималу увагу приділяв документам, пов’язаним із Т. Г. Шевченком. Особливий інтерес викликає оприлюднений С. Білоконом із збірки “Музей України” П. Потоцького документ “Книги особливо ценные и редкие” [5, с. 152–154], що дає змогу поглибити знання про книжкову колекцію Т. Г. Шевченка.

Варто відзначити, що “Опис книжок, що належали Т. Г. Шевченку” продовжує привертати увагу дослідників і нині. Так, В. Терлецькому вдалося уточнити імена кількох авторів, помилково зазначених у списку [22], а З. Тархан-Бережа наголосила на необхідності проведення згідно “Опису...” поглибленого дослідження долі бібліотеки Шевченка, що й досі залишається маловідомою [21].

Отже, історіографія особистого книжкового зібрання Т. Г. Шевченка постійно поповнюється, додаються нові факти, здійснюється їхній аналіз, але книжкова колекція Шевченка розглядається переважно в межах лише посмертного “Опису книжок, що належали Т. Г. Шевченку”. Водночас, до цього документа з тих чи інших причин не могли бути включені всі, з виключною повнотою, рукописні та друковані твори, що в різний час належали Кобзареві, тому про його книжкову колекцію “Опис...” подає лише часткову інформацію, що потребує доповнення, уточнення й аналізу з метою її комплексного дослідження спільними зусиллями шевченкознавців, літературознавців, архівістів і бібліотекознавців. Постає завдання ґрунтовного вивчення історії колекції у всій її різноманітності, а також наукової реконструкції, комплексному її дослідженні як історико-культурного явища.

Історія формування особистого книжкового зібрання Т. Г. Шевченка все ще залишається недостатньо з’ясованою. В Автобіографії він описував, як ще хлопчиком, не витримавши “науки” у дядка, втік від того, “похитивши какую-то книжечку с кунштниками” (з малюнками) [25, с. 187]. Здобування в такий спосіб книжок, ймовірно, обумовлювалося потребою хлопця мати їх удома для навчання. Це прагнення до знань посилилося, коли він оселився в Санкт-Петербурзі. Проживаючи у В. Ширяєва, юнак використовував найменшу можливість, щоб почитати. Після звільнення з кріпацтва багато й наполегливо читав, займаючись самоосвітою.

Потреба інтелектуального розвитку сприяла тому, що впродовж життя Т. Г. Шевченко постійно читав книжки, користувався бібліотеками знайомих, друзів і збирав особисту книжкову колекцію, фонди якої час від часу зазнавали конфіскації. Так, під час його арешту в справі Кирило-Мефодіївського товариства до “Опису рукописів і книг, відібраних у Т. Г. Шевченка” від 6 квітня 1947 р., за підписом Київського губернатора

І. Фундуклея, увійшли: “1. Связка стихов, писем и разных бумаг на ... (кількість не зазначено) листах. 2. Книга писаных стихов под заглавием “Три лета”¹. 3. Маленький альбом со стихами и рисунками” [14, с. 198].

Окрім власних рукописів віршів серед відібраних паперів був “Кобзарь” (1843) та рукописи віршів М. Костомарова, О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Забіли, Г. Андрузького. Серед вилучених опинилися листи до Т. Г. Шевченка П. Куліша, Р. Штрандмана, Г. Квітки-Основьяненка, М. Карпа [14, с. 309]. З “Довідки III Відділення про папери й речі Т. Г. Шевченка” від 26 серпня 1847 р.” дізнаємося також про вилучення у нього описів церков, Євангелія, кількох оригіналів історичних документів початку XVIII ст., виписок про кріпаків та українські землі [14, с. 337]. Ішлося також про “Живописну Україну”, що містила серію офортів про історичне минуле, народний побут і звичаї, природу й історичні пам’ятки України, видану Т. Г. Шевченком 1844 р. Отже, під час першого арешту цілісність особистого книжкового зібрання Т. Г. Шевченка було порушено шляхом вилучення частини книгозібрання й архіву, що органічно формувалися впродовж життя власника, були результатом професійної діяльності та відображали його загальнокультурні потреби й коло спілкування.

Після чергового арешту поета в 1850 р. у “Описі речей і книжок, що належали рядовому Шевченко”, зробленому військовим старшиною П. Коріним, містяться відомості про вилучення в нього книжок, серед яких “Ветхий завет — Библия”, “О подражании Христу” Томи Кемпійського, по два томи В. Шекспіра, творів М. Лермонтова, “Полного собрания пришедший русских авторов”, “Євгеній Онегін” О. Пушкіна, та два портфелі для паперів [2, с. 235]. Знищення мінімального книжкового зібрання солдата-засланця, що складало частину бібліотеки Шевченка, яку він збирав усупереч заборонам, свідчить про подальшу її руйнацію.

На засланні, Т. Г. Шевченко не мав змоги комплектувати книжкове зібрання традиційним шляхом, оскільки “в продолжении десяти лет я, кроме степи и казармы, ничего не видел, и кроме солдатской рабской речи ничего не слышал” [25, с. 64.]. У цей час до нього надходили лише поодинокі видання, надіслані друзями. Так, 17 червня 1857 р. поет занотовує у Щоденнику: “спасибо Кулишу, что догадался прислать книг..., в особенности благодарен ему за “Записки о Южной Руси”. Я эту книгу скоро наизусть буду читать” [25, с. 13]². А далі, 5 липня, зазначає: “Из моей библиотеки, которую я знаю наизусть всю, и которую давно уже упаковал в ящик, не нашлось бы книги, достойной сопутствовать мне в

¹ Становила альбом на 106 аркушах листового формату, списаних з обох боків, у картонній темно-зеленій оправі та містила твори Тараса Шевченка за 1843–1845 рр.

² Тарас Григорович ретельно вивчав цю працю, залишаючи на полях видання свої зауваження та міркування.

моем радостном одиноком путешествии по Волге” [21]. Перебуваючи в Астрахані, він намагався знайти книгу “Рыбушкина под названием “Описание города Астрахани”. “Город не имеющий книжной лавки, значит и читателей не имеет”, — зазначав він у Щоденнику 9 серпня 1857 р. [25, с. 100]. Поет шукав видання у Астраханській публічній бібліотеці, цікавився її каталогом і фондами, де крім відомих йому видань знайшов “Русский вестник”, журнал, що видавався вже кілька років, але він тут його побачив уперше, зазначивши: “В какой же я дикой пустыне прозябал до сих пор” [25, с. 100]. Також він дізнався, що книга, що його цікавила, була видана місцевому читачеві “бухгалтеру общественного призрения Васильеву” [25, с. 109].

Значно збагатилася книжкова колекція Шевченка в 1858 р. листами П. Куліша, М. Щепкіна, С. Аксакова, М. Костомарова Я. Кухаренка, І. Ускова, В. Погожева, М. Лазаревського, М. Максимовича, графині Н. Толстої. Він отримав вірші П.-Ж.Беранже у перекладі В. Курочкина та його переписаний вірш на смерть П.-Ж.Беранже, розпочав переписувати свою поезію, написану під час заслання (1847–1858). Вона поповнилася виданнями С. Аксакова “Семейная хроника”, а 3 березня 1858 р. поет отримав від нього “давно ожидаемую книгу “Детство Багрова внука” с самой лестной надписью сочинителя” [25, с. 229].

Переїзд із Нижнього Новгорода до Москви теж супроводжувався поповненням особистого книжкового зібрання. Так, 13 березня 1858 р. Тарас Григорович зазначав у Щоденнику: “навестил меня... М. Максимович с брошюрой “Исследование о Петре Конашевиче Сагайдачном”. Сердечно благодарен за визит и за брошюру” [25, с. 233]. 20 березня поет “пошел к уральскому казачине Савичу. Взял у него летопись Велички, которую он получил от О. Бодянского два года тому назад для пересылки [мне].и держал у себя сам не знает с каким намерением” [25, с. 237]. А 21 березня М. Кетчер, російський письменник і перекладач, “подарил мне все издания своей кампании, кроме своего перевода Шекспира, — он еще в типографии” [25, с. 237].

Згодом у Москві (18, 19, 21 та 24 березня 1858 р.), разом із Михайлом Щепкіним Т. Г. Шевченко побував у книгарні Миколи Щепкіна, розташованій на вулиці Луб’янській у будинку Михайла Сисакіна, де придбав необхідну йому літературу [15]³. Книжки склали чималу частину його багажу при переїзді до С-Петербургу після повернення з останньої подорожі Україною [12, с. 267].

Особливо багато книжок Т. Г. Шевченко придбав після повернення наприкінці березня 1858 р. до Санкт-Петербурга. Його петербурзьке книжкове зібрання поповнилося: джерелознавчою літературою (звіти Академії

³ Див. також додаток: Тарас Шевченко в Москві.

художеств, Археографічної комісії), про присудження нагород графа О. Уварова, зібраннями пам'яток, пісень, історичною книгою (праці М. Білозерського, П. Куліша, М. Костомарова, С. Соловйова, М. Смирнова, П. Шпилевського, М. Храмцовського), бібліографічними покажчиками О. Лазаревського, творами красного письменства (Марка Вовчка, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Костомарова, П. Куліша, Ганни Барвінок, С. Аксакова, І. Тургенєва, А. Кольцова, А. Полежаєва, М. Гербеля, А. Писемського, Ф. Шиллера, А. Сиви (Желіговського), теорії фінансів І. Шилля, літературознавчими працями, навчальною літературою, а також періодичними виданнями ("Отечественные записки", "Современник", "Русский вестник", "Народное чтение", "Руководство для сельских пастырей", "Северная пчела", "Русский инвалид"). Збільшення кількості книжок відбувалося шляхом дарунків видавців, авторів, редакторів, а також їх купівлі, зокрема, у книжкових лавках І. Лисенкова та О. Смірдіна, власних видань митця.

Наявність у книжковій колекції власних прижиттєвих видань засвідчує те, що митець дарував їх друзям. Так, примірник "Гайдамаків" (1841), у якому він поновив окремі цензурні купюри, був подарований Родіону Чернявському (1841 р.), а згодом (листопад 1843 р.) подібне видання презентоване петербурзькому книготорговцеві та видавцю Івану Лисенкову. У 1844 р. поет знову подарував Родіонові Чернявському свою книгу "Тризна. Т. Шевченка. Спб. 1844", а Петрові Селецькому — видання "Гамалія. Соч. Т. Шевченко. Санктпетербург в типографіи М. Ольхина. 1844" [17, с. 345, 448]. У книжковому зібранні могло бути також видання "Aventures de Robinson Cruso, par Daniel de Foe. Paris", подароване поетом своїй племінниці П. Шевченко з написом: "Любій Присі на пам'ять одь дядька Тараса Шевченка. 1859. Сентября 12" [17, с. 465].

Серед прижиттєвих видань Тараса Григоровича, що містять його автографи в найбільшій кількості зберігся "Кобзарь" (1860), виданий коштом П. Семеренка у С-Петербурзькій друкарні П. Куліша. В архівах, музеях і бібліотеках є примірники з дарчими написами автора, адресованими О. Стороженку, Єлизаветі Криловській, Ользі Бутаковій (1860) [6, од. зб. 871, 851, 862, 864]. Збереглися також примірники "Кобзаря" (1860) із присвятами Федорові, Олександрю, Іванові та Василеві Лазаревським, Степанові Незабитовському, Марку Вовчку, Марії Козачковській, Василеві, Людмилі та Надії Тарновським, Дмитрію Трощинському, Петрові Соколенкові, Леву Деркачу, Михайлові Максимовичу, Кондрату Яхненку, Кузмі Солдатенкову [17, с. 345–349, 429–430, 461].

Важлива інформація про склад та зміст особистого книжкового зібрання Т. Г. Шевченка міститься в документах, утворених по смерті Кобзаря.

Після його поховання 10 травня 1861 р. у Каневі, 28 травня того самого року полковником корпусу жандармів Київської губернії І. Грибовським до Канева було відправлено Г. Честахівському книжки, що належали поету, про що свідчить “Накладная книгам, отправленным в Канев (Киевской губернии) Григорию Николаевичу Честаховскому” [6, од. зб. 454, арк.1, 1 зв] (див.: Додаток А). Також було послано: проповіді в семи брошурах, “Повісті” Г. Квітки-Основ’яненка (в 2-х т.), примірник “Хмельниччини” [6, од. зб. 454, арк.1, 1 зв]. Список книжок містив додаток: “Это подлинная накладная книгам, отправленным из Петербурга в Канев на имя Г. Честаховского, в том свидетельствую, что таковая приобщена к делу, а копия ему выдана. Корпуса жандармский полковник И. Грибовский [6, од. зб. 454, арк.1, 1 зв]. У накладній зазначалися праці П. Куліша та Марка Вовчка, Ганни Барвінок, М. Номиса, частина з яких була вміщена в літературному альманасі “Хата” (СПб. 1860)⁴, а також твори Т. Г. Шевченка (1838–1845 рр.), які він збирався перевидати після повернення із заслання⁵. Отже, 23 назви, що склали 196 примірників, зазначені у списку, належали покійному, але бути вилучені з його книжкового зібрання (див.: Додаток А).

Тоді само (28 травня 1861 р.) окремою накладною Г. Честахівському було надіслано “Кобзарь” (1860) (ц. 1 руб. 30 коп.) 20 прим. на суму 30 руб.) та “Портрет Т. Г. Шевченка” (ц. 75 коп.), 20 прим. на суму 15 руб., усього на суму 45 руб) [9, с. 364] за підписом: “Это подлинная накладная книгам, взято мною для приобщения к розыскному делу, а копия выдана Г. Честаховскому. В том свидетельствую. Корпуса жандармов полковник Грибовский” [14, с. 364]. Імовірно, що й ці документи також були вилучені із особистого книжкового зібрання Т. Г. Шевченка.

Певне уявлення про його склад, зміст і тогочасну фінансову вартість дає “Опис книгам, що належали Т. Г. Шевченкові”⁶, укладений у 1861 р.

Щодо авторства цього документа серед науковців існують різні погляди. Так, громадський і культурний діяч, один із дослідників творчості Т. Г. Шевченка, П. Зайцев у 1914 р. уперше оприлюднив відомості про існування рукописного каталогу особистого книжкового зібрання Шевченка, зазначивши, що “Друзі поета — художник Честахівський і брати

⁴ Т. Г. Шевченко брав діяльну участь у його підготовці та виданні після повернення із заслання.

⁵ У жовтні 1858 р. Т. Г. Шевченко звернувся до Начальника III відділення В. Долгорукова з проханням зняти заборону на друкування його творів: “прошу дозволити мені на старості літ мати кусок насущного хліба від моїх молодих творів, визнаних цензурою безвредними...” [19, с. 364]. Після додаткового рецензування Головним управлінням цензури в січні 1859 р. йому було видано дозвіл на нове видання творів Кобзаря.

⁶ Оригінал та дві копії “Опису...” зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [6, од. зб. 461, 462].

Лазаревські, склали опис його речей, картин і бібліотеки. Ці описи становлять дуже цінний матеріал, але для публікації їх потрібно було б дуже багато місця. [...] Бібліотека, що складала тільки 110 №№, зібраних у значній більшості після повернення із заслання, мала в собі багато подарунків з автографами авторів-дарувачів. Назвемо з них П. Якушкіна, С. Т. Аксакова, І. С. Тургенева, А. Ф. Писемського, Марка Вовчка, П. Куліша, М. Максимовича. Імена ці зайвий раз нагадають сучасним заперечувачам позитивних особистих якостей та значення славетного поета, чиєю повагою був оточений він при житті. З ними разом розділяє він і повагу потомства” [9, с. 27]. Отже, П. Зайцев здійснив перелік імен авторів-дарувачів та оприлюднив статистичні відомості про книжки, внесені до посмертного “Опису..”, справедливо зазначивши, що більша частина з них зібрані поетом після повернення із заслання. Коли в 1923 р. І. Айзенштоком до друку вперше було подано “Опис книгам, що належали Т. Г. Шевченкові”, відомості про автора списку були відсутні: “Друкуючи нижче цей “Опис”, я утримуюся від будь-яких коментарів”, — зазначав І. Айзеншток [2, с. 235]. Не було визначено авторство “Опису...” і в публікації В. Анісова і Є. Сегеди [3]. Водночас, у статтях Ф. Сарани та З. Тархан-Берези автором згаданого документу зазначений Данило Каменецький — український фольклорист, етнограф і видавець [18, с. 69; 21], цієї позиції дотримуються також В. Терлецький [22, с. 152] та С. Білокінь [5, с.154].

Вивчення авторства “Опису книгам, які належали Т. Г. Шевченкові” нами здійснювалося за оригіналом документа і засвідчило відсутність на ньому прізвища автора, тому можливі лише припущення щодо авторства “Опису...”. Дослідження оригіналу документа та двох його копій (рукописної та друкованої), а також опублікованих варіантів “Опису...”, який можна розглядати як частину рукописного каталогу особистого книжкового зібрання Шевченка, свідчить про певні неточності бібліографічного опису видань, внесених до списку та інших елементів, що не завжди дає змогу атрибутувати видання та перешкоджає реконструкції книжкового зібрання Кобзаря. Для реконструкції “Опису...” нами були включені важливі елементи бібліографічного опису видань, внесених до списку, відсутні у попередніх публікаціях, а також розділ із позначками: + (ймовірно, означає наявність видання), ⊗ [підпис невідомої особи] (ймовірно, означає відсутність видання), “кому передано видання”, також враховано дослідження, проведене В. Терлецьким, (у [] дужках подано авторське уточнення елементів назв, видавців, редакторів книг, яких вдалося віднайти). Оригінал “Опису...” відтворюється із збереженням його орфографії. (Див.: Додаток Б).

Імовірно, що багато книжок, що належали Шевченку не значаться в “Описі...”, оскільки в ході арештів деякі з них було конфісковано, а на за-

сланні та під час перевезення із міста до міста, частина могла загубитися. Також по смерті Т. Г. Шевченка його друзі та знайомі могли взяти “на згадку” окремі книжки, ймовірно, примірники прижиттєвих видань (окрім “Кобзаря” (1860) вони відсутні у документі) та видання, що були його власністю. Зрештою, люди, які описували бібліотеку, могли залишити в себе окремі примірники, тим більше, що такі факти зустрічаються в історії особистих книжкових колекцій [4].

До “Опису...” увійшло понад 160 примірників книжкових і періодичних видань українською, російською та польською мовами, з автографами авторів, перекладачів, видавців або володаря зібрання. Розглядаючи “Опис...” як рукописний каталог частини особистого книжкового зібрання Шевченка, можна зазначити, що воно містило наукові, науково-популярні, навчальні, бібліографічні видання з різних галузей знань: релігієзнавства, джерелознавства, пам’яткознавства, музеєзнавства, історії, етнології, мистецтвознавства, літературознавства, мовознавства, правознавства, фінансів, природознавства, культурології, красного письменства, поезії, що характеризує різнобічні інтереси її власника. Книжки “Опису...”, згідно реєстру, було передано 4 червня 1861 р. для зберігання Ф. І. Черненку, військовому інженерові-архітекторові, з яким Т. Г. Шевченко зустрічався на зібраннях української громади С.-Петербурга. “Всі двісті рублів за книги Т. Г. Шевченка з петербурзької громади отримав Михайло Лазаревський” [6, од. зб. 461], який за дорученням родичів покійного вів справу, пов’язані з його спадщиною. Проте, вартість книжок, означена в “Описі...”, становить 185 рублів 80 копійок [6, од. зб. 461]. Отже, імовірно, окремі книжки не було внесено до списку, та й журнали “Северная пчела” та “Русский инвалид” (№№ 96–97), не позначені знаком +, що мало б означати їхню відсутність у наявності, №№ 30 та 31 позначено знаком ⊗ зі словами [підпис невідомої особи], що могло б означати вилучені зі списку видання якоюсь особою, не означено вартість книжок під №№ 81, 108–110 [6, од. зб. 461].

Відомості про подальшу долю книжкового зібрання Шевченка містить “Підписка на укладання суми для викупу книг, що належали Тарасу Григоровичу Шевченку і призначаємих для заснування Тарасової бібліотеки. За ці книги потрібно сплатити спадкоємцям Т. Г. 200 рубл. сер[ебром]” [6, од. зб. 468, 469]. Вона подає інформацію про збирання коштів за видання, внесені до рукописного каталогу частини особистого книжкового зібрання Шевченка, що провадилось українською громадою С-Петербурга, а також про грошові внески М. Костомарова, П. Куліша, М. Лазаревського, Ф. Черненка, Д. Каменецького, В. Білозерського та ін. [6, од. зб. 468, 469]. Викуплена в спадкоємців книжкове зібрання Шевченка за рішенням петербурзької української громади, було покладено в основу новостворюваної книгозбірні “Тарасова книгарня”. Один із учасників тих

подій, петербурзький книгар М. Щербак, який служив бібліотекарем цієї книгозбірні, писав у листопаді 1867 р.: “Як умер Тарас Шевченко та продавалося його збіжжя, громада наша у Петербурзі купила на свій кошт Тарасові книжки (що мав він від знайомих то що), малюнки його й таке інше. Тоді я казав в громаді, що добре було б завести громаді *Тарасівську громадську книгарню*, або й музеум наш громадський, додаючи до Тарасових книжок і малюнків наші подаровані та куплені громадою книжки то що, то колись може б мали ми отакий “Національний Музей” і “Публічну Бібліотеку” [8, с. 222]. М. Щербаком було укладено статут бібліотеки “Тарасова книгарня”, що впродовж кількох років існувала за рахунок дарунків і пожертв⁷ видавців, письменників, української інтелігенції — П. Куліша. М. Костомарова, В. Білозерського, Лебединця, М. Номиса, В. Коховського, Д. Каменецького, якого громада наприкінці 1864 р. обрала бібліотекарем. Саме він складав списки книжок цієї книгозбірні, серед яких міг бути й згадуваний анонімний “Опис книжкам, що належали Т. Г. Шевченкові” [6, од. зб. 461, 462]. Книгозбірнею користувалися не лише члени української громади, а й інші громадяни міста. То саме “Тарасова книгарня”, до складу якої ввійшла частина книжкової колекції Шевченка, є першою українською громадською бібліотекою в Російській імперії, що виконувала водночас функції публічної книгозбірні.

Наприкінці 1867 р. київська українська громада мала на меті перевезти “Тарасову книгарню” із С.-Петербурга до Києва. Задля цього у жовтні М. Щербак виїхав до С.-Петербурга, “щоб забрати відтіля за порадою й тутешньої громади книжки до Києва” [8, с. 224], та привіз тільки їх частину, сподіваючись, що решту буде надіслано восени 1868 р. Відомостей про перевезені до Києва книжки, на жаль, нами не знайдено. Отже, фонди “Тарасової книгарні” були лише частково перевезені в Україну, а частина, ймовірно, й книжкове зібрання Шевченка, залишилися в С.-Петербурзі. Із цього приводу М. Щербак зазначав: “А ті Тарасові книжки й малюнки, що з їх почалася у Петербурзі громадська книгарня, окремо заховані у надежних руках” [8, с. 224].

У 1907 р. В. Доманицький, готуючи до друку кілька невідомих і маловідомих віршів Т. Г. Шевченка та “Кобзарь”, зазначав: “Цікаво було б почути од старіших людей київських, громадян, з тих часів, коли приїхав до Києва М. Щербак, — де зараз і в якому стані перша (нелегальна на ті часи) “Тарасова книгарня”, а так само до кого перейшли книжки з бібліотеки Т. Г. Шевченка, що їх заховано було “в надежних руках”, бо в Музеї Тарновського їх немає” [8, с. 224].

⁷ Книжки для поповнення бібліотеки М. Щербак у 1864 р. купував у Пскові, вона комплектувалася за рахунок дарунків від приватних осіб, зокрема, “чимало, хоч і не дуже важливих книжок і книжечок старих” [8, с. 224] надійшло від Є. В. Судовщикова, а також на її адресу з Києва надсилалися друковані видання.

Подальші пошуки книжок хоч і не принесли бажаних наслідків, проте засвідчили спробу утворити рукописний каталог особистого книжкового зібрання Кобзаря на підставі вивчення його “Щоденника”. Складений і оприлюднений А. Ніковським перелік книг, хоч і викликав на початку 20-х рр. ХХ ст. критику І. Айзенштока [2], проте й нині становить інтерес для дослідників. При публікації “Реєстру бібліотеки Шевченка” А. Ніковський не лише уклав список книжок, а й намагався виявити читацькі інтереси автора зібрання, уточнюючи, що риска (—) проти імені означала, що Тарасові Шевченку зміст творів даного автора відомий, знак питання (?) — що не знати, що саме написав згаданий автор, терміном “Твори” позначено, що даного автора Шевченко знав і читав [16, с. 110]. Цей список потребує ґрунтовної реконструкції, але водночас дає основні відомості про книжки, що на думку А. Ніковського, містилися в бібліотеці Шевченка⁸.

Особисте книжкове зібрання Т. Г. Шевченка поповнювалося упродовж усього життя в умовах, що мало цьому сприяли: сформована книжкова колекція, яка містила як книжки, так і рукописи та епістолярій, була конфіскована під час арешту у справі Кирило-Мефодіївського братства, у період перебування на засланні конфіскація книжок продовжувалася, після повернення за вкрай короткий термін Кобзарем було зібрано значний масив друкованих видань (хоча він перебував під постійним наглядом поліції!). Його книжкове зібрання існувало при відсутності постійного належного приміщення для його збирання та зберігання й достатніх фінансових засобів власника. Особливість існування книжкового зібрання Шевченка дає змогу виокремити окремий вид зібрань української інтелектуальної еліти — книжкове зібрання генія, який утримував його всупереч найскладнішим обставинам життя та при відсутності найменших умов для книгозбирацької діяльності.

Після смерті Т. Г. Шевченка та закриття “Тарасової книгарні” у С.-Петербурзі його книжкове зібрання як цілісна колекція могло існувати у кого-небудь зі свідомих українців, але лише до початку радянської доби, коли, особливо в перших її роках, відбулася націоналізація, реквізиція й конфіскація особистих книжкових колекцій, що не мало аналогів у світовій історії книжкової культури. Зібрання Шевченка могла спіткати доля значної більшості особистих книжкових колекцій вітчизняної інтелігенції, що були знищені, чи в кращому разі розпорошені по фондах новостворюваних радянських публічних, профспілкових, партійних, наукових, вузівських тощо бібліотек. У цей період відомому колекціонеру П. Потоцькому для

⁸ Наводячи цей список задля подальшого дослідження сучасними науковцями проблеми Бібліотеки Шевченка, зберігаємо його оригінал, курсивом виділивши книжки, внесені також і до “Опису...” (див.: Додаток В).

свої Шевченкіани пощастило придбати у Петрограді (1918) три книжки, що входили до посмертного “Опису...” книжкового зібрання Т. Г. Шевченка: № 22 П. Лукашевич. Малороссийския и Червонорусския народныя думы и песни. СПб. 1836; № 99. Estetyka czyli umnictwo piekne przez K. Liebelta. St. Petersburg. 1854. №101. Poezye Ant. Sowu. Petersburg 1858. [Примірник з дарчим написом автора]⁹ [6, од. зб. 461, 462; 7, с. 9]. Згодом, у 1920 р. П. Потоцький там само придбав примірник прижиттєвого видання “Гайдамаків” Т. Г. Шевченка з дарчим написом Н. А. Маркевичу, що нині зберігається в Національному музеї Тараса Шевченка [7, с. 9].

Поодинокі примірники з особистого книжкового зібрання Шевченка стали власністю окремих меценатів. Так, у Музеї В. В. Тарновського під № 53 Ш [2, с. 240] зберігався примірник видання, що належав Т. Г. Шевченку: “Кобзарь Тараса Шевченка в переводе русских поэтов, изданный под редакцией Ник. Вас. Гербеля. СПб., 1860”, який не було внесено до “Опису...”. На палітурці примірника містився напис: “Тарасу Григорьевичу Шевченко от почитателей его таланта и переводчика и издателя его сочинений Николая Гербеля” [17, с. 16]¹⁰.

Як свідчив Ф. Сарана [18, с. 69], частина книжок із бібліотеки Шевченка належала П. Потоцькому, який 1927 р. перевіз їх до Києва й передав у дар державі. У колекції П. Потоцького було вісім книжок, що належали Т. Г. Шевченку¹¹:

“1. Шевченко. “Гайдамаки СПб. [1] 841. 12°. С автографом Н. А. Маркевичу. (Примірник першодруку твору “Гайдамаки (1841) із зібрання П. Потоцького з написом “Н: Андреевичу Маркевичу Т: Шевченко” у 1993 р. виявлено Н. Відоняк у Державному Музеї Т. Шевченка” [Відоняк, с. 3].

2. Шевченко. Кобзарь. СПб. [1] 860. 8°. С автограф.[ом] Н. А. Белозерской. С пустыми страницами, не пропущен.[ными] цензурой.

3. Шевченко. Чигиринский Кобзарь и “Гайдамаки”. СПб. 1844 и 1841 в одном пер.[еплете]. 12°

4. Гайдамаки с облож.[кой].

5. Шевченко. Чигиринский Кобзарь. СПб. [1] 844 с обл.

6. Лукашевич [Платон Якимович]. Малороссийския и червонорусския народныя думы и песни. СПб. [1] 836. 8°. Экз. [емпляр] из книг Шевченки.

7. Libelt K. Estetyka. Peterburg [1] 854. 8° Экз. [емпляр], бывший у Шевченки во время его ссылки.

8. Poezye Antoniego Sowu. Peterb. [urg], 1858. 8°. С автографом Шевченка” [5, с. 152–154].

⁹ Нумерацію та опис подано, згідно “Опису книг, що належали Т. Г. Шевченку”.

¹⁰ На сьогодні доля цього видання невідома.

¹¹ Всі ці книжки в різний час належали Т. Г. Шевченку, дві з них він подарував, але до “Опису...” увійшло тільки чотири назви, що також підтверджує думку про його неповноту.

Книги, що належали Т. Г. Шевченку, було виокремлено в окрему шафу “Музею України”, утвореного із зібрання П. Потоцького, який писав: “Окрема шафа-вітрина заключала в себе книги, що належали Шевченке, з яких Історія Ліберта [Лібельта — *Т. К.*] була з ним на заслання, якій він присвятив багато місця у соєму щоденнику...; твори польського поета Соби, піднесене Шевченке із зворушуючим написом. Перше видання Гайдамак і третє видання Кобзаря з чистими листами натомість забороненого цензурою, од чого книга сильно розпухла — обидві книжки з підписом Шевченки для історика України [Н. А. Маркевича] і кумі Білозерській.” [5, с. 185]. Зважаючи, що в книжковому зібранні Шевченка були не лише книжки, означені у “Опису...”, зокрема, прижиттєві видання, виявлений С. Білоконем список П. Потоцького “Книги особо ценные и редкие” підтверджує думку П. Потоцького, висловлену Г. Стеллецькому, що в його колекції були “рештки книгозбірки Т. Шевченка” [5, с. 152]. Отже, П. Потоцькому вдалося виявити і зібрати найбільшу кількість видань із особистого книжкового зібрання Шевченка, оскільки інші комплекси видань із нього “відтоді не впливали” [5, с. 152].

Останнє видання із Шевченкіани П. Потоцького “*Poezye Antoniego Sowy*” (СПб., 1858), з дарчим написом автора “*Bratu Tarasovi od Edwarda Z. SPeterburg 28 marca 1858 г. Г. Шевченкові*”, а також власницьким написом П. Потоцького та його ініціалами (нахрест латинські літери “P”) і печаткою його книгозбірні [5, с. 156] нині зберігається в ЦДАМЛМ України. Ще дві з небагатьох достовірних книжок, що належали Шевченку є у ВРФТ ІЛШ НАН України. Це “Памятники, изданные Временною Коммисією для разбора древних актовъ, высочайше учрежденную при Киевском военном, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторе. Томъ второй”¹² (К., 1846) [6, од. зб. 823], назвою якого розпочинається “Опис книгам, що належали Т. Г. Шевченку”, та “Летопись событій въ югозападной Россіи въ XVII-мъ веке, составилъ Самоил Величко, бывшій канцеляристъ канцелярії войска запорожского, 1720. Том второй.” (К., 1851) [6, од. зб. 824], назва якої значиться у “Описові...”¹³ другою. Отже, аналіз написів на шмуцтитулах цих двох примірників книжок, зазначених на початку “Опису...”, свідчить, що запис у цьому документі “с автографом” може означати власницький надпис Т. Г. Шевченка на книжках його особистого зібрання.

Окремі видання з цього зібрання знаходили у наукових книгозбірнях С.-Петербурга Ю. Меженко та С. Рейсер.

¹² На шмуцтитулі книжки значиться автограф Т. Г. Шевченка, як власницький надпис, що підтверджує приналежність йому даного примірника.

¹³ У документі зазначено, що лише перший том “Літопису Самоила Величко” містить автограф, та у другому томі “Літопису...” на шмуцтитулі вміщено автограф Т. Г. Шевченка, як власницький надпис власника книги.

Вивчення особистого книжкового зібрання Шевченка свідчить, що процеси його формування, збирання та комплектування тривали упродовж усього життя митця. Водночас, у його збирацькій діяльності можна простежити три періоди:

- до першого арешту, коли відбувалось становлення особистого книжкового зібрання, цілісність якої було порушено під час конфіскації;
- під час перебування на засланні;
- після повернення з неволі, коли за вкрай короткий термін знову було зібрано значний масив друкованих видань, рукописних творів, епістолярію.

Особисте книжкове зібрання Т. Г. Шевченка не збереглося як цілісне явище. Його було розформовано, частина матеріалів загубилася, інша – знаходиться у приватних чи державних колекціях. Але інтелектуальна його реконструкція на рівні складання наукового опису та каталогу зібрання сприятиме розкриттю складу та змісту фонду і уможливить створення цілісного уявлення про власне книжкове зібрання Великого Кобзаря та його епоху. В літературознавстві та книгознавстві вже накопичений певний досвід, коли вивчення книжкових колекцій діячів здійснювалося на підставі збережених описів, каталогів приватних книгозбірень та інших джерел (списків, або рахунків за придбані книжки, описів, згадок у творах, щоденниках, спогадах, епістолярію) [19; 23, с. 181–190].

До електронного каталогу особистого книжкового зібрання Шевченка можуть бути внесені: прижиттєві видання його творів; епістолярій, книги, що містять дарчі надписи Т. Г. Шевченка, адресовані іншим особам; видання, що містять дарчі надписи, адресовані Т. Г. Шевченку; праці, відомості про які зустрічаються у різного роду описах, щоденнику, епістолярії, архівних документах і наукових публікаціях. Інтелектуальна реконструкція особистого книжкового зібрання великого Кобзаря сприятиме включенню його у контекст вітчизняної книжкової культури.

1. *Айзеншток, І.* Як працював Шевченко [Текст] / І. Айзеншток. – К. : Рад. письменник, 1940. – 169 с.
2. *Айзеншток, І.* Записки й матеріали про Шевченка [Текст] / І. Айзеншток // Червоний шлях. – 1923. – № 8. – С. 228–240. – (ІІІ. Книгозбірня Т. Шевченка).
3. *Анісов, В.* Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка [Текст] / В. Анісов, Є. Середа. – К. : Держ. видав. худ. літ., 1959. – С. 406–411.
4. *Берков, П. Н.* Личные библиотеки трех русских писателей : Ломоносова, Пушкина и М. Горького [Текст] / П. Н. Берков // Книга : Исслед. и матер. – М., 1963. – Сб. 8. – С. 350–377.
5. *Білокінь С.* Музей України (Збірка П. Потоцького) : Дослідження, матеріали. Монографія [Текст] / С. Білокінь; Нац. Києво-Печер. Іст.-культ. заповідник НАН України, Ін-т історії України, Центр культурол. студій. – 3-е вид., доп. – К., 2006. – 476 с.

6. ВРФТ ІЛШ НАН України. – Ф. 1.
7. *Відоняк Н.* Збирач розкраденої історії [Текст] / Відоняк Н. // Слово Просвіти. – № 32(513). – 13–19 серпня 2009. – С. 9.
8. *Доманицький, В.* До історії “Тарасової книгарні” [Рахуба Киянам книгаря Щербака про книгарню й запросини для дальшої послуги : ноябрь 1867 года] [Текст] / В. Доманицький // Україна. – 1907. – Т. 4, № 10–11. – С. 222–224.
9. *Зайцев, П.* Новое о Шевченке [Текст] / П. Зайцев // Рус. библиофил. – 1914. – № 1. – С. 18–27.
10. *Ильина, О. Н.* Литературные мемуары как источник изучения личных библиотек [Текст] / О. Н. Ильина // Книга. Культура. Общество : сб. науч. тр. по материалам 12-х Смирдинских чтений. – СПб., 2002. – С. 127–131.
11. *Ильина, О. Н.* Личные библиотеки как памятники культуры [Текст] / О. Н. Ильина // Мир гуманитарной культуры академика Д. С. Лихачева : материалы междунар. науч. конф. – СПб., 2000. – С. 85–87.
12. *Каганов, И. Я.* Шевченко и книга [Текст] / Я. И. Каганов // Книга. Исслед. и материал. – М., 1963. – Сб. 7. – С. 264–286.
13. Каталог предметов малорусской старины и редкостей коллекции В. В. Тарновского. Вып. 1. Шевченко. – К. : К. Н. Милевский, 1893. – С. 16.
14. Кирило-Мефодіївське товариство : у 3-х т. / упоряд. М. Бутич, І. Глизь, О. Франко. – К. : Наук. думка, 1990. – Т. 2. – 693 с.
15. *Мельниченко, В.* Тарас Шевченко : “Моє перебування у Москві” [Текст] / В. Мельниченко. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2007. – С. 264.
16. *Ніковський, А.* Бібліотека Т. Шевченка [Текст] / А. Ніковський // Книгарь. – 1917. – Ч. 3 [листопад] – С. 107–118.
17. Опис рукописів Т. Г. Шевченка : довідник. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 551 с.
18. *Сарана, Ф.* Бібліотека Т. Г. Шевченка [Текст] / Ф. Сарана / Шевченківський словник : у 2 т. / Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР ; відп. ред. Є. П. Кирилук. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1976. – Т. 1 : А–Мол. – 416 с.
19. *Солонская, Н.* Реконструкция фонда библиотеки Ярослава Мудрого [Текст] / Н. Солонская // Вестник БАЕ. – 2004. – № 2. – С. 44–47.
20. *Солонська, Н.* Збірник Святослава 1073 року як джерело для вивчення та реконструкції фонду бібліотеки Ярослава Мудрого [Текст] / Н. Солонская // Вісн. кн. палати. – 2003. – № 7. – С. 37–39.
21. *Тархан-Береза, З.* Особиста бібліотека Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Зінаїда Тарахан-Береза // Кобзар. – [Б. д.]. – Режим доступу: <http://www.kobzar.info/our/library>. – Назва з екрану.
22. *Терлецький В.* Шевченкова бібліотека [Текст] / В. Терлецький // Київ. – 1995. – № 4–5. – С. 151–153.
23. *Ціборська-Римарович, І.* Родові бібліотеки Правобережної України XVIII століття (Вишневецьких-Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських) : історична доля та сучасний стан [Текст] / І. Ціборська-Римарович ; НАН України, НБУВ ; наук. ред. О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 2006. – 396 с.
24. *Шевченко, Т. Г.* Повне зібрання творів : у 10 т. / Т. Г. Шевченко ; відп. ред. В. І. Касіан. – К., 1951. – Т. 5. – 263 с.
25. *Шевченко, Т.* Повна збірка творів : у 5 т. / Т. Г. Шевченко ; під ред. О. Корнійчука, П. Тичини, М. Рильського та ін. – К., 1939. – Т. 5 : Щоденник. – XXXVI, 322 с.

“Накладная книгам, отправленным в Канев (Киевской губернии)
Григорию Николаевичу Честаховскому”

№		Число Єкз.	На сумму Р.	К.
1.	Граматка (ц. 5 к.) [П. Куліша (1857)]	25	1	25
2.	Катерина (ц. 15 к.) [Т. Шевченка (1838)]	5	–	75
3.	Наймичка (ц. 15 к.) [Т. Шевченка (1845)]	5	–	75
4.	Гайдамаки (ц. 20 к.) [Т. Шевченка (1841)]	5	1	–
5.	Гамалія (ц. 5 к.) [Т. Шевченка]	21	1	5
6	Тополя(ц. 5 к.) [Т. Шевченка]	21	1	5
7.	Тарасова ніч(ц. 3 к.) [Т. Шевченка (1838)]	25		75
8.	Псалми Давидові (ц. 7 к.) [Т. Шевченка]	10		70
9.	Казка про Семилітку (ц. 3 к.) [Марко Вовчок]	5		15
10.	Підбрехач (ц. 3 к.) [Г. Квітки-Основьянека]	5		15
11.	Чари (ц. 5 к.) [Марко Вовчка]	5		25
12.	Сіра кобила (ц.5 к.) [П. Куліша]	5		25
13.	Лихо не без добра (ц.3 к.) [Г. Барвінок]	5		15
14.	Восени літо. (ц. 5 к.) [Г. Барвінок]	5		25
15.	Дід Мина и баба Миниха (ц.10 к) [М. Номиса]	2		20
16, 17,18	Листи из хутора — три брошури (ц.15 к.) [П. Куліша]	2		30
19.	Бабуся з того світа (ц. 5 к.)	5		25
20.	Орися (ц.5 к.) [П. Куліша]	5		25
21.	Півпівника (ц.3 к.) [П. Куліша]	5		15
22.	Очаківська біда (ц.2 к.) [П. Куліша]	5		10
23.	Дзвонарь (ц.5 к.) [Д. Мордовцева]	5		25
	Итого	[181]		

“Опись книгам, принадлежавшим Т. Г. Шевченку”

№ № п.п.	Название	Руб.	Коп.	
1.	Памятники, изданные Киевскою Временною Комиссиею. 2 т. Киев 1848-846 8° 2 кн. с автографом [Шевченка] [Памятники, изданные Временною Комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе]	7.	–	+
2.	Летопись Самоила Величка 3 т. Киев. 1848-55 8° 8 кн. Перв.[і II] т. с автограф. [На II-му т. автограф Шевченка]	7.	50.	+
3.	Летописное повествование о Малой России. [А.] Ригельмана. М. 1847 г. 8° 1 книга с автографом.	3.	–	+
4.	Южнорусския Летописи изд. И. Белозерскаго т. 1. Киев, 1856, 16°, 1 кн. [Южнорусския Летописи открытые и изданные Н. Белозерским]	–	75.	+
5.	Летопись Самовидца М. 1846. 8° 1 книга с автографом	1.	–	+
6.	Описание о казацком малороссийском народе и о военных его делах Симоновского М. 1847 г 8° [Краткое описание о казацком малороссийском народе и военных его делах, собранное из разных историй иностранных: немецкой – Бюшинга, латинской – Безольди, французкой – Шевалье и разных русских и о военных его делах П. Симоновского] Историческия сочинения о Малороссии и малороссиянах. [Г.] Миллера М. 1846. 8° История о Казаках Запорожских [Г. Миллера] М. 1847. 8° Краткая история о бунтах Хмельницкаго. М. 1847. 8° [Краткая история о бунтах Хмельницкаго и войне с татарами, шведами и уграми, в царствование Владислава и Казимира, в продолжении двенадцати лет, начиная с 1647. Пер. с польск.] Чин Львовского братства. – Репротекст дворян Православного исповедания на Тышкевича. Универсал могилы к Минскому братству. М. 1847 8° 1 кн.	2.		

	[Чин православного Львовского братства преподданий Берестейскому братству. Видимус с книг Кородских замку господарскому, повету Пинского (1668 г.). М., 1848. - Репротест дворян Православного исповедания на Тышкевича. Универсал киевского митрополита Петра Могилы к минскому православному братству о притеснениях от католиков и униатов 1620]			
7.	Lud Ukrainski przez Ant Novosielskiego 2 к. Wilno. 1857 г 8° 1 кн.	4.		+
8.	История Руссов или Малой России Георгия Кониссаго М. 1846. 8° 1 книга с автографом	5.		+
9.	Очерк истории Малороссии до подчинения ея Царю Алексею Михайловичу. [С.] Соловьева 8° 1 кн. (без первых страниц) [приписка в дужках зроблена іншими чорнилами]	1.		+
10.	Судьба Червоной Руси. М. Смирнова СПб. 1860. 8° 1 кн. с надп. автора Судьба Червоной или Галицкой Руси до соединения ее с Польшей 1387. М. Смирнова	1.	-	+
11.	Летопись Гр. Грабянки Киев 1854 г. 1 к.	1.	50.	+
12.	Записки о Южной Руси [П. Кулиша] 2 т. СПб., 1856–1857 8° 1 кн. с надписью издателя	4.	"	+
13.	Богдан Хмельницкий Н. Костомарова 2 т. СПб. 1859 г 8° 2 кн. Пер. том с автографом.	3.	"	+
14.	Повісті Гр. Квитки 2 т. СПб. 1858 8° 1 кн.	{2 50.		+
15.	Григорій Квітка и его повісті П. Куліша СПб. 1858. 16° 1 кн.			+
16.	Народні Оповідання М. Вовчка СПб. 1858. 16° с надписью автора Украинские народные рассказы М. Вовчка. Перев. [И. С.] Тургенева СПб. 1859, 16° 1 кн.	{1 25.		+
17.	Чорна Рада П. Кулиша, СПб., 1847, 8°, 1 кн. с надписью автора	3.	-	+
18.	Хата. Изд. [ред.] П. Кулиша СПб 1860. 16° 1 кн. с надписью издателя. Еще одна книга.	1.		+
19.	Що було на серці. А. Афанасьєва[-Чужбинського]. СПб. 1855 16° 1 кн. с надписью автора	-	75.	+

20.	Молодик на 1844 г. изд. И. Бецкаго Харьков 1843. 8° 1 кн.	1.	50.	+
21.	Украинския народныя песни. Изд. М. Максимовича. М. 1834. 8° 1 кн. с надписью издателя	–	75.	+
22.	Малороссийския и Чер[во]норусския народныя думы и песни. изд. [П.] Лукашевича СПб. 1836. 8° 1 кн.	1.		+
23.	Сборник украинских песен. Изд. М. Максимовича. Киев. 1849. 8° 1 кн. с надписью издателя	–	75.	+
24.	Народныя южнорусския песни изд. А. Метлинскаго. Киев. 1854. 8°. 1 кн.	2.	–	+
25.	Дни и месяцы украинскаго селянина М. Максимовича. М. 1856 8° 1 кн.	–	50.	+
26.	Путешествие по св[ятым]. местам [Василия] Григоровича-Барскаго. СПб. 1778 4° 1 кн. с автографом	3.	–	+
27.	[Филарет, ахиер.] Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отд. 1. М. 1852 г. 8° 1 кн.	1.	–	+
28.	Грамматка [П.] Кулиша СПб. 1857. 16° 1 кн. с автографом	–	50.	+
29.	Указатель источников для изучения Малороссийскаго края. [А.] Лазаревскаго. СПб. 1858. 8° 1 кн.	–	60.	+
30.	Несколько слов о югозападной Руси. Киев 1859. 8° 1 кн.	–	25.	⊗ [підпис невідомої особи]
31.	Голос из Югозападной Руси. Киев 1860. 16° 1 кн.	–	25.	⊗ [підпис невідомої особи]
32.	Основа 1861 г. № 1 1 кн.	–	75.	+
33.	Украинская Литературная летопись за 1856 г. 8° 2 кн.	–	25.	+
34.	Украинская Литературная летопись за 1857 г. 8° 1 кн.	–	15.	+
35.	История о Донских казаках Ригельмана. М. 1846 8° 1 кн. с автографом [История или повествования о Донских казаках А. Ригельмана]	1.	50.	+

36.	Жизнь Кн. Андрея Мих. Курбского в Литве и на Волыни [Н. Иванышева]. 2 т. Киев. 1849. 4° 2 кн.	4.	–	+
37.	Мертвые души. Н. Гоголя. 2 т. М. 1846–55. 8° 2 кн. 1 – 7 с автографом	5.	–	+
38.	Семейная хроника и воспитания С. Аксакова 2 ч. М. 1856. 8° 1 кн. с надписью автора [Семейная хроника и Воспоминания С. Аксакова]	3.	50.	+
39.	[Аксаков С.] Детские годы Багрова внука М. 1858 1 кн. с надписью автора	3.	"	+
40.	Разные сочинения [С.] Аксакова М. 1858. 8° 1 кн.	2.	"	+
41.	Сочинения Т. Н. Грановского. 2 т. М. 1856. 8° 2 кн.	3.	"	+
42.	Сочинения В. Белинского 5 т. М. 1859–60 8° 5 кн.	5.	"	+
43.	Повести и рассказы И. Тургенева 3 ч. СПб. 1856. 8° 3 кн. с надписью автора	5.	–	+
44.	Записки Охотника. [И.] Тургенева 2 т. СПб. 1859. 8° 1 кн. с надписью автора	3.	–	+
45.	Петербургский сборник [изд. Н. Некрасова]. СПб. 1846. 8° 1 кн. с автографом	4.	"	+
46.	Стихотворения [А.] Кольцова. 2 экз. СПб. 1846 и 1857 г. 8° 2 кн. Экз. 1846 г. с автографом	2.	"	+
47.	Стихотворения Н. Огарева М. 1856 г. 8° 1 кн.	"	50.	+
48.	Стихотворения [А.] Полежаева М. 1857. 8° 1 кн.	"	75.	+
49.	[Ф.] Шиллер в переводе русских писателей 8 т. СПб. 1857–60 г. 16° 8 кн. с надписью автора	10.	–	+
50.	Стихотворения П. [Я.] Полонского, СПб., 1855, 8°, 1 кн.	1.	–	+
51.	Отголоски стихотворения Н. Гербея СПб. 1858. 8° 1 кн. с надписью автора	–	75.	+
52.	[Шекспир У.] Король Лир. Перевод А Дружинина СПб. 1858. 8°, 1 кн	1.	–	+
53.	Князь Вл. А. Старицкий. Трагедия А. Ярославцова СПб. 1858. 8° 1 кн. с надписью автора [Князь Владимир Андреевич Старицкий]	–	75.	+

54.	Свои люди сочтемся. [А.] Островского 8° 1 кн. [Спб. 1849]	1.	"	+
55.	Горькая судьбина А. Писемского Спб. 1860. 8° 1 кн. с надписью автора.	1.	50.	+
56.	Русския Легенды. Изд. А. Афанасьева М. 1859. 8° 1 кн.	4.	"	+
57.	Русския песни Н. Цыганова М. 1834. 16° 1 кн.	–	50.	+
58.	Пово и Мара. Сербская поэма, пер. [Н.] Щербины. М. 1860. 8° 1 кн. с надписью переводчика	–	50.	+
59.	Рафаэлева Сикстинская мадонна I. [А.] Никитенко. М. 1857. 8° 1 кн. с надписью автора	–	50.	+
60.	О времени происхождения славянских письмен. О. Бодянского М. 1855 г. 8° 1 кн. и атлас снимков	2.	"	+
61.	Начало Руси. Н. Костомарова СПб. 1860. 8° 1 кн.	–	50.	+
62.	Литовское племя и отношение его к русской истории. Н. Костомарова 8° 1 кн. [Русские инородцы. Литовское племя и отношение его к русской истории]	–	50.	+
63.	Сын. Рассказ. Н. Костомарова 8° 1 кн.	–	50.	+
64.	Повесть о Борисе Годунове и Дмитриии Самозванце. П. Кулиша СПб. 1857 16° 1 кн.	1.	50.	+
65.	Путешествие по Полесью и Белорусскому [краю] Н. [П.] Шпилевского. СПб. 1858. 8° 1 кн. с надписью издателя	1.	–	+
66.	Мозырщина. П. Шпилевского. 8° 1 кн. с надписью автора	–	50.	+
67.	Очерк истории Нижнего Новгорода 2 ч. Нижний. 1857. 8° 1 кн. [Храмцовский Н. Краткий очерк истории и описание Нижнего Новгорода]	1.	–	+
68.	Смерть Ярополка Изяславича. Соловьева (1086) 8° 1 кн.	–	25.	+
69.	Памятники старинной русской литературы. Вып. 2. Спб. 1860. 4° 1 кн. с надписью редактора [Памятники старинной русской литературы, издаваемые г. Кушелевым-Безбородько]	2.	–	+
70.	Слово о полку Игоревом. Изд. Грамматина. М. 1823. 8° 1 кн. [Грамматин Н. Слово о полку Игореве. Историческая поэма, писанная в начале XIII в. На славянском языке прозой с оной положенной стихами древнего русского размера]	1.	–	+

71.	Слово о полку Игореве. Изд. [В пер. М.] Максимовича. Киев. 1837. 16° 1 кн.	–	50.	+
72.	Игорь князь Северский. поэма. Перевод Н. Гербеля СПб. 1855. 8°. 1 кн.	1.	50.	+
73.	Русские песни собранные П[авлом]. Якушкиным. СПб. 1860. 8° 2 кн. с надписью собирателя	–	50.	+
74.	Путевые письма П. Якушкина СПб. 1860. 8° 1 кн. с надписью автора	–	75.	+
75.	Очерк истории русской поэзии А. Милюкова 1847. 8° 1 кн. с автографом	1.	–	+
76.	Лирическая поэзия последователей Пушкина Н. М. Языкова М. 1859. 8° 1 кн.	–	50.	+
77.	Магазин земледения и путешествий. Изд. Н. Фролова т. 1, 3, 4, М. 1852–55 8° 3 кн. [Магазин земледелия и путешествий. Географический сборник.]	10.	–	+
78.	Дневник Кам. Юнк. Берхгольца Перевод И. [Н.] Аммона 3 ч. М. 1857–60 8° 3 кн.	7.	"	+
79.	Собрание важнейших памятников по истории древнего русского права [Изд. И. Лазаревский, А. Утин]. СПб. 1859. 8° 1 кн. с надписью издателя	–	80.	+
80.	Библия СПб. 1824. 8° 1 кн. с автографом	10.	–	Передана по воле Т. Г ^{ча} , Марье Александровне Маркович – іншими чорнилами
81.	Сказание о гетьмане Петре Конашевиче-Сагайдачном. М. Максимовича 1850	–		+
82.	Современная теория финансов [и влияние ее на финансовую администрацию. И.] Шилля СПб. 1860. 8° 1 кн.	1.		+
83.	Способ гравировать крепкою водкою СПб. 1805. 16° 1 кн. [Алферов В. Способ гравировать крепкою русскою водкой с прибавлением способа гравировать карандашом и составлять потребные для сего лаки и прочее]	–	50.	+
84.	Отчет Академии Художеств 1859–60. СПб. 1860. 8° 2 экз.	–	50.	+
85.	Отчеты и занятия о изданиях Археографической Комиссии за 25 л. СПб. 1860. 8° 1 кн. с автографом [Отчеты о занятиях и изданиях Апхеографической комиссии за двадцатипятилетие ее существования (1834-1859) и речи, читанные в публичном ее собрании 27 декабря 1859 года]	–	50.	+

86.	Отчет о третьем присуждении наград Гр[афа]. Уварова. СПб. 1859. 8°. 1 кн. с автографом	–	25.	+
87.	Новейший отборный российский песенник. М. 1827. 8° 1 кн.	–	35.	+
88.	Начальное учение человеком М. 1855. 16° 1 кн.	–	15.	+
89.	Русская азбука для народных школ. СПб. 1860. 8° 1 кн.	–	5.	+
90.	Азбука по новому способу [обучать детей грамоте] Архимандр. Викторина СПб. 1860. 8° 1 кн.	–	20.	+
91.	Народное чтение 1859. № 6. 1860 г. № 1, 2, 3-6	1.	50.	+
92.	Отечественные Записки 1858 г. №№ 11 и 12. 2 кн.	1.	–	+
93.	Современник 1860 г. 1 кн. № 1	–	50.	+
94.	Русский вестник 1859. № 18. 1 кн.	–	25.	+
95.	Руководство для сельских пастырей 1860. № 43–52 [під 43: «43 непов»]	1.	–	+
96.	Северная пчела 1860. № 206	–	10.	
97.	Русский Инвалид 1860 г. № 142	–	10.	
98.	Альбом чистый, с автографом	–	50.	+
99.	Estetyka czyli umnictwo piekne przez K. Liebelta. 3 t. St. Petersbourg 1854. 8° 3 кн.	3.	–	+
100	Poezye I. B. Zaleskiego t. 3 и 4. Petersbourg 1852 г. 24° 1 кн.	1.	–	+
101	Poezye Ant. Sowy. Petersbourg 1858. 8° 1 кн. с надписью автора	1.	50.	+
102	Hrabia na Watorach, przez Wl. Syrokomle. Wilno. 1856. 16° 1 кн.	–	50.	+
103	Powiastki i Bazni I. Jolhowiesa. Zt. Zytomierz 1860. 8° 3 кн.	1.	–	+
104	Elementarz dla chlopcow wilejskiech przez J. K. Gregorowicza. Worozosna 1860. 8° 1 кн.	–	25.	+

105	Pielgrzym w Dobromilnesyli nauki wiejskie. Zytomierz 1860. 8° 1 кн.	–	25.	+
106	Katechizm rzymsko-katolicki pzez X. Chwaliboga Zytomierz 1860. 8°. 1 кн.	–	15.	+
107	Godzina czytania dzieciom. Zytomiery 1860. 8° 1 кн.	–	15.	+
				185-80
108	Космос перев. Н. Фролова 3 кн. (2 ч. и 1 и 2 от. 3 ч.) 1851–1857 [Гумбольдт А. фон. Космос. Опыт физического миропонимания. Пер. с нем. Н. Фролова]			+
109	Ювенал – 2 публичн. лекции Н. М. Благовещенского [СПб., 1860] с надписью автора			+
110	Кобзарь Т. Г. Шевченка 1860 г. [СПб.]			+

Додаток В

“Бібліотека Т. Г. Шевченка” (за А. Ніковським)

*Аксаков С. Детство Багрова внука [Детские годы Багрова внука]
Семейная хроника [и воспоминания].*

Андрузький. Вірші (в рукопису).

Афанасьєв-Чужбинський О. Вірші.

Бабст И. Об умножении народного капитала.

Байрон Дж. Твори.

Дон-Жуан.

Барбье О. Вірші в перекладі В.Бенедиктова.

Беранже П. Выршы в перекладах Курочкіна.

у перекладах Ленського.

Библиотека для чтения — за 1856 рік.

Біблія. Старий Заповіт.

О. Бодянський О времени происхождения славянских писмен.

Борис. Поезії.

Верди. Трубадур (либрето).

Величко С. Летопись.

Вестник Европы. —

Галахов. Хрестоматия.

Гербель. Твори й переклади.

Герцен. А. Воспоминания.

Писання в “Колокол”.
Гете. Фауст в перекладі Губера.
Поезії в переробці Лермонтова.
Глинка. Жизнь за царя (лібретто).
Гоголь. Ревизор.
Гоголь. Мертвые души.
Лист про картину Іванова — “Іван Хреститель”.
Письма к друзьям.
Голицин. Впечатления после боя.
Голос из России. Лондонское издание.
Гомер. Іліада.
Одисея в переводе Жуковского.
Грабовский М. —
ГраMATка. —
Грибоедов. Горе от ума.
Громека. — О полиции.
О взятках.
Гулак-Артемовский. Твори.
Гумбольдт. Космос.
Даль В. Твори друковані і в рукопису.
Данте Божественная комедія в перекладі Д. Мина.
Дашкова княгиня. Записки.
Державин. Твори.
Дефо Д. Робінзон Крузо.
Донцетти. Дочь второго полка (лібретто).
Дюма. Твори.
Жадовская Ю. Вірші.
Желяковский. Писання.
Жемчужников Л. Писання.
Жуковський В. Твори.
Забіла. Твори.
Залеський Богдан. — Твори.
Записки о Южной Руси. Т. 1.
Ильин. Комедия.
Искандер (Герцен А.) . Крещеная собственность.
Кавелин. Історичні праці.
Кант. —
Капнист. Ябеда.
Карджич Вук. —

Карамзин. Твори.
Карелин. — ?
Квітка-Основьяненко. Шельменко-Денщик.
Сватання на Гончарівці.
Солдатський патрет.
Кенси де. Трактат з історії мистецтва.
Кернер. ? (був у бібліот Ш-ка).
Киевские ландыши.
Козлов И. Твори.
Кокорев. Твори.
“Колокол” 4 числа.
Кольцов А. Твори.
Кониський (псевдо) Летопись. [История Русов].
Костомаров М. Закон Божий, ркп.
Богдан Хмельницький.
Котляревський И. Твори.
Коцебу. Сын любви (драма).
Крылов И. Басни.
Куліш П. Чорна Рада
Грамматка.
Записки о жизни Гоголя.
Записки о Южнолй Руси. Т. Ш і П.
Кульнен — ?
Курочкин. Вірші.
Кухаренко Я. Черноморський побут.
Ленский. Байки.
Простушка (водевіль).
Лермонтов М. Твори.
Либельт К. Дева Орлеанская.
Критичні та філософські твори.
Libelt K. Estetyka, czyli umiactwo piekne.
Максимович М. Твори.
Исследования о Петре Конашевиче Сагайдачном.
Переклад Слова о полку Игореві.
Марко Вовчок. Оповідання.
Маркович. Писання.
Мейербер. Пророк, Гугеноты. Роберт (лыбрето).
Мерзляков. Вірші.

Метлинский. Поезії й збірки.
Могила Петро. Требник.
Монтескье. Дух законов.
Московский телеграф. —
Народное чтение. —
Небольсин. Уральские казаки.
Некрасов Н. Поезії.
Нижегородский адрес-календарь.
Новины русской литературы.
Новый Завет.
Норов. —
Овидий Назон. Метаморфозы.
Описание Астрахани.
Оссиан. Твори.
Островский Н. Доходное место.
Дообеденный сон.
Бедность — не порок.
Свои люди — сочтемся.
Отечественные записки. —
Падура. Твори.
Петербургские ведомости. —
Погодин М. Твори.
Полное собрание сочинений русских авторов, два тома.
Полярная звезда. 1824. 1856. 1858. № 3.
Попов. Королева Варвара.
Потехин. Суд людской — не Божий.
Псалтырь.
Псьол. Свячена вода.
Пушкин А. Твори.
Евгений Онегин.
Руслан и Людмила.
Пчела за 1857 год.
Ретн. — ?
Ригельман А. История Донского войска.
Роде. Лекции по геологии.
Ростопчина. Возвращение Чацкого.
Русская беседа.
Русский вестник за 1856 год.

Русская газета.
Русский инвалид за 1857 год.
Русскому народу. (вірші).
Рылеев Войнаровский.
Наливайко.
Салтыков. Губернские очерки.
Самовидец. Летопись.
Свод законов.
Слово о полку Игореве.
Сова А. (Желяховский). Два слова. Экспромт.
Современник. 1847,1852,1859.
Соловьев С. Историчні праці.
Станкевич В. —
Сю Эжен. Твори.
Толстой Л. Рассказ маркера.
Тредьяковский. Твори.
Тургенев И. Твори.
Тур З. Вірші.
Тютчев Поезії.
Улыбышев Биография Бетховена.
Хвостов. Твори.
Хранцовский Н. Краткое историческое описание Н.Новгорода.
Цезарь Юлий. —
Чеганов. Оракул.
Чтения Московского Археологического общества за 1847 год.
Шатобриан.
Шаховский. Двумужица.
Шевырев. Твори.
Шекспир. Твори.
Щепкин М. Записки артиста.
Щербина. Вірші.
Юнг.
Якушкин.
Фома Кемпийский. Подражание Христу.